

מבוא: לקראת חקר חיי היומיום באשכנז בימי הביניים

אלישבע באומגרטן, האוניברסיטה העברית בירושלים

בני אדם שמהלכים בארץ למצוא מקום לגור שם יעינו ביישובי הארץ באותה העיר מה עניין הגוים. אם גדורים בערוה דע אם ידורו יהודים באותה העיר גם בניהם ובנותיהם יהיו עושים כיוצא בהם כאותם גוים, כי כל עיר ועיר כמנהג הגוים כן מנהג היהודים שעמהם ברוב המקומות.¹

סימן זה בספר חסידים, שכתבתו מיוחסת לר' יהודה בן שמואל המכונה החסיד (נפטר 1217), מצוטט על ידי חוקרים העוסקים באשכנז בימי הביניים כדי לבטא את מרחב החיים שהיה משותף ליהודים ולנוצרים בערי אירופה.² ר' יהודה הציע בסימן זה שחיי היהודים וחיי הנוצרים אינם כה נבדלים זה מזה, לא במציאות היומיומית של בחירת מקום טוב לדור בו ולא מבחינת המידות המוסריות המאפיינות כל קהילה, שכן במקום שנוצרים נואפים כך יעשו גם יהודים. מדברי המוסר הללו עולה תמונה לא רק של הקבלה אלא גם של חיים משולבים שבהם קבוצה אחת נטמעת בתוך השנייה וחיה לפי אותן אמות מידה. מתוך המקור עולה גם שהיהודים הם הסופגים את התנהגות החברה שבתוכה הם חיים, והנחה זו תואמת לזו של סוציולוגים ואתרופולוגים הטוענים כי חברת המיעוט בדרך כלל מטמיעה ומאמצת את ערכי חברת הרוב שבתוכה היא מתקיימת.³ במקרה שלפנינו הקהילות היהודיות הן אלה שהשתלבו בסביבתן בהיותן

This article received support from the European Research Council under the European Union's Horizon 2020 research and innovation programme (grant 681507) Beyond the Elite: Jewish Daily Life in Medieval Europe led by Prof. Elisheva Baumgarten. *

1 ספר חסידים על פי כ"י פארמא, מהדורת י' ויסטינצקי וי' פריימאן, פרנקפורט תרפ"ד, ס' תתק"א. וראו בניסוח אחר: ספר חסידים על פי דפוס בולוניה, מהד' ראובן מרגלית, ירושלים תשי"ז, ס' תתש"ו: 'כמו שמנהג הנכרים כך מנהגי היהודים ברוב מקומות כגון אם הנכרים גדורים בעריות כך יהיו בני היהודים הנולדים באותה העיר' (בולוניה 1106).

2 ראו לדוגמה: Simcha Emanuel, 'Pregnancy without Sexual Relations in Medieval Thought', *Journal of Jewish Studies*, 62, 1 (2011), p. 120.

3 הקשר זה נידון ארוכות במחקר. ראו: David Berger, 'A Generation of Scholarship on Jewish-Christian Interaction in the Medieval World', *Tradition*, 38 (2004), pp. 4-14

קהילות קטנות החיות בתוך ערים נוצריות שבהן התרבות השלטת היא התרבות הנוצרית.⁴ המאמרים שבכרך זה מבקשים להתמודד בצורות שונות עם הקביעה של ר' יהודה החסיד ולבחון את מידת הדמיון, השוני ובמיוחד את השיח שהתקיים בין יהודים לנוצרים כחלק משגרת היומיום.

כרך זה עוסק בחיי היומיום של היהודים באימפריה הרומית הקדושה, גרמניה של ימי הביניים.⁵ יהודי גרמניה בימי הביניים, המכונים על פי רוב יהודי אשכנז, החלו להתיישב בעמק הריין כבר במאה התשיעית ובמרוצת המאות הבאות גדלו הקהילות בערים המרכזיות, וכן בערים אחרות ובאזורים הכפריים. עד למאה השלוש עשרה היו מאות קהילות קטנות וגדולות לא רק לאורך נהר הריין אלא גם לאורך הנהרות המרכזיים האחרים כגון הדנובה, האלבה, המיין ואחרים. במהלך המאה השלוש עשרה, על אף חיכוכים שונים בין היהודים לבין שכניהם והיחסים המורכבים שהיו ביניהם לבין מנהיגי האזור והערים, היהודים ידעו חי רווחה ושגשוג יחסי. הם היו חלק ממרקם החיים העירוני התוסס והמשגשג וחלק בלתי נפרד מהכלכלה והחברה. לצד השתייכות זו הם היו מיעוט נבדל שחי תחת לחץ מתמיד להמרת דת ואף חווה אי שקט ומתח במצבים שבהם הוחלף השלטון או נגבו מיסים מיוחדים.⁶

תנאי החיים של קהילות רבות השתנו באופן מובהק לאחר פרעות הרינדטפלייש ב־1298, פרעות ארמלדר ב־1338 ובאופן קיצוני יותר בעקבות המוות השחור במחצית המאה הארבע עשרה.⁷ על אף הנטייה להדגיש את ציר הפורענות בקהילות אלה, שחלקן

איבן מרקוס, טקסי ילדות: חניכה ולימוד בחברה היהודית בימי הביניים, ירושלים תשנ"ח, עמ' Elisheva Baumgarten, 'Appropriation and Differences: Jewish Identity in ;13-8; 5-3 Medieval Ashkenaz', *AJS Review*, 42, 1 (2018), pp. 39-63.

Robert Chazan, *The Jews of Medieval Western Christendom, 1000-1500*, Cambridge 4 2006, pp. 170-198.

Alfred Haverkamp, 'Jews and Urban Life: Bonds and Relationships', *The Jews of Europe in the Middle Ages (Tenth to Fifteenth Centuries)*, ed. Christoph Cluse, Brepols 5 2004, pp. 55-69; Anna Sapir Abulafia, *Christian-Jewish Relations, 1000-1300: Jews in the Service of Medieval Christendom*, Harlow 2010.

6 חזן, היהודים במערב אירופה (לעיל, הערה 4), שם.

Jörg R. Müller 'Erez Gezerah - Land of Persecution: Pogroms Against the Jews in the 7 Regnum Teutonicum from c. 1280-1350', *The Jews of Europe in the Middle Ages (Tenth to Fifteenth Centuries)*, ed. Christoph Cluse, Brepols 2004, 245-260.

הותקפו בזמן מסע הצלב הראשון ורבות מהן סבלו בפרעות של סוף המאה השלוש עשרה והמאה הארבע עשרה, חוקרים רבים מסכימים שהשנים שבין מסע הצלב הראשון לסוף המאה השלוש עשרה היו שנים של צמיחה ופריחה כלכלית וחברתית. פריחה זו באה לידי ביטוי גם במספר הגדול של מקומות יישוב שבהם חיו יהודים וגם בתנופת הבנייה של הקהילות היהודיות בתוך הערים עצמן.⁸

המקורות שעומדים לרשות חוקרות וחוקרים המבקשים ללמוד על חייהם של היהודים בקהילות הללו מגוונים. קיימים ממצאים חומריים כגון שרידים ארכאולוגיים ממבני הקהילה ומשכונות המגורים בחלק מן המקומות, וישנם אוספי תכשיטים, מטבעות, חותמות וחפצים אחרים.⁹ יש לציין גם את המקורות הכתובים לטינית או גרמנית, כגון כתבי זכויות, רשימות עירוניות, כרוניקות מקומיות וכתבים תאולוגיים שבהם מידע ישיר או עקיף על חיי היהודים.¹⁰ נוסף על כך ישנם מקורות עבריים שכתבו גברים יהודים מלומדים בקהילות השונות.¹¹ המשותף למקורות הלטיניים, הגרמניים והעבריים, ובמידה מסוימת אף לממצאים החומריים, הוא שהמקורות הללו משקפים את בעלי הכוח הכלכלי והשלטוני בקהילות היהודיות והנוצריות כאחד, שכן מרבית חברות וחברי הקהילות היהודיות, כמו מרבית התושבים הנוצרים בערים השונות, לא השאירו ממצאים כתובים.¹² נוסף על כך המקורות מתמקדים על פי רוב באירועים חריגים יותר מאשר בשגרת הימיום ובהוראות כיצד כדאי לנהוג יותר מאשר בתיאור המצוי.¹³

8 הברקמפ, היהודים וחיים עירוניים (לעיל, הערה 5).

9 ראו את מאמריהם של נוי ושל בודנר ולהמן בכרך זה.

10 מגמה זו הולכת ומשתנה וראו לדוגמה: Judith Olszowy-Schlanger, *Hebrew and Hebrew-Latin Documents from Medieval England: A Diplomatic and Palaeographical Study*, Turnhout 2015; ראו גם: מיכה פרי, שטרות היהודים באנגליה בימי הביניים: מציאות ודימוי, זמנים, 124 (2013), עמ' 52-61.

11 מחקר רב מבוסס על מקורות אלה וראו לדוגמה את ספריו של אברהם גרוסמן על חכמי אשכנז ועל נשים בימי הביניים: אברהם גרוסמן, חכמי אשכנז הראשונים, ירושלים תשמ"א; הנ"ל, חסידות ומורדות: נשים יהודיות באירופה בימי הביניים, ירושלים 2001; ישראל תא שמע, מנהג אשכנז הקדמון, ירושלים תשנ"ב; Ephraim Kanarfogel, *The Intellectual History and Rabbinic Culture of Medieval Ashkenaz*, Detroit 2012.

12 זהו מצב מוכר בכלל המחקר הימי ביניימי והמקורות היהודיים אינם יוצאי דופן בהקשר זה.

13 ראו לדוגמה את המחקר הרב על אודות מסעי הצלב. לסיכום המחקר ראו: איריס שגריר, מסעי הצלב: היסטוריה והיסטוריוגרפיה, רעננה תשע"ה. ראו גם את סיכומה של אהו הברקמפ: Eva

כתוצאה מכך מיעטו חוקרים לעסוק בשגרה היומיומית שכן המקורות מעידים יותר על שינויים חברתיים ותפיסתיים מאשר על החיים השגרתיים שנמשכו לאורך התקופה. שאלה מרכזית במחקר העכשווי נוגעת להערתו של ר' יהודה החסיד שראינו לעיל. על אף עדותו שהיהודים דמו לשכניהם, אפשרות זו זכתה להתייחסויות סותרות ושונות במחקר. מלכתחילה, עוד מימי 'חכמת ישראל', מרבית החוקרים הניחו שחיי היהודים נבדלו מרצון ומכורח הנסיבות מאלה של שכניהם הנוצרים.¹⁴ הרצון להבחנה ולהבדלה אף עולה מתוך דברים אחרים שכתב ר' יהודה החסיד בספר חסידים בהם עמד על חשיבות ההבחנה בין יהודים לנוצרים בלבושם, מאכליהם והתנהגותם היומיומית.¹⁵ במחקר העכשווי שאלת הדמיון והשוני נידונה בהרחבה ובצורות שונות, ונטיית חוקרים היום היא לראות דמיון לצד שוני. מבחינה זו ייתכן שמוטב לנסח את הבעיה לא כשאלה של דמיון ושוני, אלא כרצון לנתח כיצד שני ההיבטים התקיימו בעת ובעונה אחת, וכיצד הם השתנו במרוצת השנים לאור תמורות פוליטיות, חברתיות ודתיות. המחקר של השנים האחרונות היטיב לעמוד על שינויים חוקיים ותאולוגיים.¹⁶ כך גם אירועים שונים ממחזור החיים והשנה נבחנו מתוך מגמה לראות כיצד אימצו היהודים היבטים של התרבות הסובבת לתרבותם, והיכן הם הביעו את שונותם ואת התנגדותם.¹⁷ דגש רב הושם על פולמוס בין-דתי ורצון להתבדל לצד הכרה בממדי חיים משותפים רבים.¹⁸

Haverkamp, *Hebräische Berichte über die Judenverfolgungen während des Ersten Kreuzzugs*, Hannover 2005.

14 לעיל הערה 3.

15 לדוגמה בסיכומו של פטר שפר את התוכן של ספר חסידים: Peter Schaefer, 'Jews and Christians in the High Middle Ages: The Book of the Pious', *Jews of Europe in the Middle Ages* (Tenth to Fifteenth Centuries), ed. Christoph Cluse, Turnhout 2004, pp. 39-42. למחקר על אודות חסידי אשכנז ראו קובץ המחקרים: איבן מרקוס (עורך), דת וחברה במשנתם של חסידי אשכנז, ירושלים תשמ"ז.

16 לסיכום המחקר ראו: ברגר, דור (לעיל הערה 3). ראו גם: Jonathan Elukin, *Living Together, Living Apart: Rethinking Jewish-Christian Relations in the Middle Ages*, Princeton 2007.

17 מרקוס, טקסי ילדות (לעיל, הערה 3); רוני ויינשטיין, נישואין נוסח איטליה: על יהודי איטליה בראשית העת החדשה, ירושלים תשס"ז; אלישבע באומגרטן, אמהות וילדים: חיי משפחה באשכנז בימי הביניים. ירושלים תשס"ה.

18 David I. Shyovitz, *A Remembrance of His Wonders: Nature and the Supernatural in Medieval Ashkenaz*, Philadelphia 2017.

בשנים האחרונות הולכת ומתחדדת ההבנה בקרב חוקרי אשכנז שהאנשים שנידונו עד עתה במחקר נמנו בדרך כלל על האליטה החברתית, ולכן משימה חדשה וחשובה היא להבין כיצד מי שלא נמנה על אליטה זו, כגון נשים, ילדים וגברים שהיו פחות מלומדים, תפסו והבינו את זהותם היהודית ואת השלכותיה.¹⁹ מגמה מחקרית חשובה שלא הובאה בחשבון כמעט ושיכולה להאיר באור חדש את המחקר על יהודי אשכנז קשורה דווקא לחיי היומיום. המחקר על אודות חיי היומיום (המכונה בספרות המחקרית *Alltagsgeschichte*), שפיתחו במיוחד חוקרים גרמנים וצרפתים בעשורים האחרונים, עומד על חשיבותה של הפעילות היומיומית לעיצוב הזהות התרבותית של יהודי אשכנז בקהילות השונות.²⁰ בניגוד לנטייה לבחון לעומק אירועים יוצאי דופן (דוגמת פרעות) או לבדוד עקרונות תאולוגיים או פילוסופיים, בחינת חיי היומיום מאפשרת הבנה של התרחשויות הנמשכות על פני זמן ארוך יותר.²¹ גישה זו נובעת מן ההבנה האנתרופולוגית שעשייה יומיומית, חזרתית, יש בה כדי לעצב זהות ואמונות לא פחות מאשר אירועים חד-פעמיים רבי רושם. אף שעשייה יומיומית רצופה אירועים קטנים הנראים בלתי משמעותיים בפני עצמם, ההצטברות הרבי-פעמית היא זו הקובעת. במקרה של היהודים בימי הביניים ניתן לומר שהאופן שבו חברי הקהילות ביצעו את פעולות היומיום תרם תרומה מכרעת לעיצוב זהותם היהודית ותחושת השייכות לקהילה המקומית והרחבה יותר. יהודי גרמניה (כמו יהודים בכל מקום ותפוצה) היו בעלי זהות

19 באומגרטן, אמהות וילדים (לעיל, הערה 17); Elisheva Baumgarten, *Practicing Piety in Medieval Ashkenaz: Men, Women, and Everyday Religious Observance*, Philadelphia 2014; אברהם גרוסמן, חסידות ומורדות: נשים יהודיות באירופה בימי הביניים, ירושלים תשס"ג; אפרים שהם-שטיינר, חריגים בעל כורחם: משוגעים ומצורעים בחברה היהודית באירופה בימי הביניים, ירושלים תשס"ח.

20 ראו לדוגמה: Alf Lütke, ed., *The History of Everyday Life: Reconstructing Historical Experiences and Ways of Life*, Princeton 1995, introduction, pp. 3-39, esp. 3-9, האחרים בקובץ זה. ראו גם: Michel de Certeau, *The Practice of Everyday Life*, Berkeley 1984. בהקשר של ימי הביניים ראו: Hans Werner Goetz, *Life in the Middle Ages from the Seventh to the Thirteenth Century*, translated by Albert Wimmer, Notre Dame 1993, pp. 1-6; Pierre Riché, *Daily Life in the World of Charlemagne*, trans. Jo-Ann McNamara, Philadelphia 1978; Robert Fossier, *The Axe and the Oath: Ordinary Life in the Middle Ages*, trans. Lydia Cochrane, Princeton 2010, pp. IX-XII; Norman Roth, *Daily Life of the Jews in the Middle Ages*, Daily Life through History, Westport 2005. באומגרטן, אדיקות דתית (לעיל, הערה 19), מבוא.

21 לודטקה, מבוא (לעיל, הערה 20), עמ' 5-7.

רב־ממדית. מצד אחד הם היו בני הדת והתרבות היהודית וחיו את חייהם סביב מוסדות הקהילה המרכזיים (כגון בית הכנסת, המקווה, בית המחולות ובית הקברות), שם נחגגו האירועים המשמעותיים במחזור החיים והשנה של חברי הקהילה. מצד שני אותם יהודים נעו במרחבים המקומיים העירוניים, בשווקים ובדרכים היבשתיות והימיות והיו חלק ממקום מושבם. הם היו חלק מהמרקם העירוני אך גם עיצבו אותו בפעילותם ובחזרתיות של הפעולות שלהם.²²

המקורות היהודיים מימי הביניים מלאים בפרטים על פעולות יומיומיות אלה, על ההוראות ההלכתיות שניתנו לחברי וחברות הקהילה היהודית ועל האופן שבו הוראות אלה בוצעו, שלעיתים היה שונה מההנחיות הרשמיות. כחלק מהיותם מיעוט נבדל מחד גיסא ובני המקום מאידך גיסא, העשייה היומיומית של היהודים ביטאה הן את השונות של הקבוצה היהודית והן את היותה חלק מהתרבות המקומית. ניתן לשאול, בעקבות דבריו של יהודה החסיד על יהודים 'הגדורים בערווה', עד כמה דמו הערכים של היהודים לאלו של שכניהם. בחיי היומיום ראו יהודים ונוצרים אלו את אלו ואת הפעולות שביצעו בני הדת האחרת. יהודים ונוצרים נכנסו אלה לבתייהם של אלה וערכו שיחות חולין בשוק, ליד התנורים המקומיים והבארות.²³ יש יסוד סביר להניח שיהודים כקבוצת מיעוט ידעו יותר על אורחות החיים של שכניהם מאשר מה שידעו הנוצרים על חיי היהודים, אך מודעות בסיסית לגבי האחר הייתה לשתי הקבוצות.²⁴ האם יהודים ונוצרים ראו דימיון בין שתי הקבוצות הדתיות או דווקא הדגישו את השונות? העיסוק בחיי היומיום מאפשר גם להפנות זרקור אל אותם אנשים בקהילות היהודיות שלא כתבו או פסקו עבור הקהילה אך היו חלק חשוב ממנה, מעין רוב דומם. אותם נשים וגברים ביטאו את שיוכם הקבוצתי במכלול פעולות יומיומיות שביצעו, ושלא תמיד

---

22 ראו: Joseph Shatzmiller, *Cultural Exchange: Jews, Christians, and Art in the Medieval Marketplace*, Princeton, New Jersey 2013, pp. 7-57; Justine Isserles and Philipp Nothaft, 'Calendars Beyond Borders: Exchange of Calendrical Knowledge Between Jews and Christians in Medieval Europe (12th-15th Century)', *Medieval Encounters*, 20 (2014), pp. 2-4; Elisheva Baumgarten, 'Shared and Contested Time: Jews and the Christian Ritual Calendar in the Late Thirteenth Century,' *Viator*, 46, 2 (2015), pp. 253-255, 269-271.

23 ראו לדוגמה את שצמילר, חילופים תרבותיים (לעיל, הערה 22).

24 ראו את ניסוחה של פישמן: 'The Penitential System of Hasidei Ashkenaz and the Problem of Cultural Boundaries', *Journal of Jewish Thought and Philosophy*, 8 (1999), pp. 214-217.

נבחנו על ידי חוקרים כיוון שאלו העדיפו לעמוד על מתחים תאולוגיים או רעיוניים שאותם תפסו כהיבטים המגדירים שייכות יותר מאשר פעולות יומיומיות בסיסיות.²⁵ קובץ זה מבקש לבחון את חיי היומיום של יהודי אשכנז בימי הביניים בין המאה השנייה עשרה למאה הארבע עשרה, ולהרחיב את הדיון מעבר לעיסוק במתחים התאולוגיים, החוקיים או ההלכתיים - לדיון בהקשרים החברתיים היומיומיים. הנחתנו היא שאלה ואלה עיצבו את זהותם של יהודי אשכנז בימי הביניים, ושיש לעסוק בחיי היומיום לצד ניתוח אירועים חד-פעמיים. המאמרים הם תוצרי מחקריהם של החברים בקבוצת מחקר ששמה לה למטרה ללמוד נושא זה.²⁶ חקר חיי היומיום גם מאפשר להתרחק ממודלים המתארים את החברה 'מלמעלה למטה' (top-down), ומבקש לראות את חייהם של כל חברי הקהילה כתורמים לעיצוב הזהות הקבוצתית והאישית. לחיי היומיום פנים רבות, ולא ניתן לבחון את כולם במספר מאמרים מצומצם. המאמרים שבכרך זה מבקשים לעסוק בארבעה היבטים של חיי היומיום ולתרום לשיח על אודותיהם.

המאמר הראשון, "ש"מגדלין בלורין ולובשין בגדי פרשין": בחורים יהודים באשכנז בימי הביניים בין גבריות רבנית וגבריות אבירית', מאת איל לוינסון דן בדרך שבה עוצבה הזהות המגדרית היהודית ובאופן שבו ביטאו גברים יהודים את גבריותם בהתאם לקודים שלמדו ושאו ממקורות יהודיים עתיקים וממוסכמות בנות זמנם. המאמר עוסק בראש ובראשונה בגבריות ובאתוס הגברי שעל פיהם לימדו נערים יהודים כיצד להיות גברים יהודים ראויים בחייהם הבוגרים. לוינסון אוסף פרטים ממקורות מסוגות שונות כדי לצרף יחד כמה מגמות סותרות שהתקיימו במקביל בתרבות המאה השלוש עשרה והארבע עשרה, ומצביע במיוחד על צמתים שבהם הייתה התנגשות בין ההמלצה הרבנית לתרבות האבירית הנוצרית שבתוכה חיו היהודים. עיצוב זהות מגדרית הוא דוגמה מובהקת לחשיבותה של הפעילות היומיומית.

מאמרן של נטע בודנר ואריאלה להמן "שיראה האדם את עצמו אחרי הטבילה כאילו נברא באותה השעה": על טבילת גברים, כלים וכלל הציבור במקוואות בגרמניה בימי הביניים" משלב בין ממצאים ארכאולוגיים לבין עדויות מהמקורות הכתובים. המאמר

---

25 לשם השוואה ראו: Sarah Hamilton, *Church and People in the Medieval West 900–1200*, New York 2013, pp. 163-223; Norman Tanner and Sethina Watson, 'Least of the Laity', *Journal of Medieval History*, 32 (2006), pp. 395-423; Frans van Liere, *An Introduction to the Medieval Bible*, New York 2014, pp. 208-215, 237-240.

עוסק במקוואות שנבנו בערים בגרמניה, בעיקר במהלך המאה השתים עשרה, כחלק מתהליך קבלת הזכויות של יהודים בתוך העיר ובמקביל לתהליכי בנייה עירוניים נוספים. המבנים הללו הם מבנים מונומנטליים ובנייתם דרשה תכנון רב ומשאבים. מרבית המחקרים עד כה ראו אותם כמבנים המשרתים בראש ובראשונה טבילה של נשים. גם זו פעילות יומיומית חשובה, אך בודנר ולהמן מבקשות להרחיב את היריעה ולהבין כיצד השתמשו כלל חברי הקהילה במבנים הללו ולאילו מטרה שימשו המקוואות בחוויה הקולקטיבית. על ידי התחקות אחרי טבילת גברים וטבילת כלים הן מדגימות את התפקיד הקהילתי החשוב של המבנים ואת החוויה הרוחנית והתרבותית שחוו המשתמשים במקווה כחלק מחוויה אישית וקבוצתית.

המאמר השלישי בקובץ, 'הכתר של מרת צמח בת ר' אהרן: תפיסות של מלכות, מעמד ובתולין בקרב כלות אשכנזיות בימי הביניים' מאת עידו נוי עוסק בחפץ אחד, כתר פלורונים, שנמצא הן במטמונות והן באיורים בכתבי יד עבריים מהתקופה. כתר פלורונים הוא כתר אופנתי שמוכר מתולדות המלוכה הגרמנית. נוי מראה כיצד הפך הכתר, שהיה סמל תרבותי וחפץ שימושי בו בזמן, לחלק מן התרבות היהודית הקשורה לאהבה ולנישואין, דבר המעיד כיצד הוטמע בחברה היהודית פריט שסימל מעמד, יוקרה וזהות בחברה הנוצרית.

המאמר האחרון בקובץ, 'חקירת יהודי סאבוי בשל האשמות בהרעלת בארות: עיון מחודש', מאת צפריר ברזלי עוסק ברגע של משבר שבו יהודי רוזנות סאבוי הואשמו בהרעלת בארות בתקופת המגפה השחורה במחצית המאה הארבע עשרה. ברזלי מראה כיצד בחינת המשבר דרך פריזמה מחקרית של חיי היומיום זורה אור על שגרת חייהם של היהודים שקדמה לאירוע, ומראה כיצד היא השתבשה בעקבותיו. ברזלי בוחן את התעודות הלטיניות מהאירוע ובכך מספק מבט אחר על התנהלות החיים בימי הביניים ועל הקשרים שהתקיימו בין היהודים לבין השלטון המקומי.

נוסף על ארבעת המאמרים גיליון מיוחד זה של 'חידושים' כולל חמש ביקורות על ספרים שפורסמו בשנה החולפת ועוסקים בהיבטים שונים של חקר חיי היומיום של היהודים בימי הביניים. הביקורת הראשונה, שכתבה אביה דורון, בוחנת את ספרה החדש של ג'ולי מל *The Myth of the Medieval Jewish Moneylender* (המיתוס של המלווים בריבית היהודיים בימי הביניים), המתמקד בהיבט חשוב של חיי היומיום שטרם זכה לעיון מספק - הקשר בין המנגנונים הכלכליים לשגרת החיים היומיומית. דורון סוקרת את המחקר העכשווי בתחום ואת המגמות המרכזיות בו. הביקורת השנייה בגיליון, מאת נורית דרמר, בוחנת את אסופת המאמרים *Intricate Interfaith Networks in the Middle*

Ages: Quotidian Jewish-Christian Contacts (רשתות בין־דתיות בימי הביניים: קשרי יהודים ונוצרים וחי יומיום), שערך אפרים שהם־שטיינר. אסופת מאמרים זו ביקשה לשפוך אור על חי היום־יום תוך בחינת הקשרים המורכבים שהתנהלו בין היהודים לשכניהם הנוצרים. דרמר מעלה שאלות מתודולוגיות חשובות בנוגע להגדרות 'חקר חי היום־יום' המאפשרות לחדד את הבנתנו לגבי תחום מחקרי מרתק זה.

הביקורת השלישית נכתבה בידי מירי פנטון על קובץ מאמרים על זהויות אזוריות של יהודי אירופה בימי הביניים (*Regional Identities and Cultures of Medieval Jews*). פנטון סוקרת את המאמרים ועומדת על הגיוון הרב שהיה קיים בין הקהילות השונות באירופה ועל הצורך להבין כל קהילה וכל קבוצה בהקשר המקומי שלה. שאלת הסביבה המיידית והשפעתה על חי היום־יום היא מרכזית גם בכל המאמרים בקובץ זה, ויש לה חשיבות רבה למתודות המחקר הנבחרות.

שתי הביקורות האחרונות עוסקות בספרים שאינם מתמקדים בחיי היום־יום של יהודי אשכנז בימי הביניים אלא בזמן אחר או בגיאוגרפיה אחרת. הביקורת הרביעית נכתבה בידי עדי נמיה־כהן ועוסקת בחיי ילדים בעת החדשה המוקדמת על פי ספרה של טלי ברנר 'על פי דרכם: ילדים וילדות באשכנז'. ספר זה עוסק בתקופה המאוחרת לזו שעומדת במרכז הקובץ, אך דן בחיי היום־יום ובגיאוגרפיה דומה. הספר מזכיר לנו שכל קבוצה חוותה אחרת את חי היום־יום, ואת החשיבות של בחינת מסגרות החיים מנקודות מבט שונות. כמו כן הוא מדגיש את הצורך בבחינה נפרדת של חי היום־יום של ילדים, נשים ובני קבוצות שונות.

הביקורת האחרונה בקובץ נכתבה בידי אטל קלאורה ומתמקדת בחיי היהודים כפי שהם עולים ממסמכי הגניזה הקהירית. קלאורה סוקרת את ספרה של איב קרקובסקי *Coming of Age in Medieval Egypt: Female Adolescence, Jewish Law and Ordinary Culture* (הגיעו לפרקן במצרים בימי הביניים: התבגרות נשית, הלכה ותרבות יומיומית). ספר זה מתמקד בתהליך התבגרותן של נערות במאות השנים עשרה והשלוש עשרה ובהקשרים המעשיים, המשפטיים והאידיאולוגיים של נישואי הבנות הללו. הכנסת חי היום־יום של יהודי מצרים כקבוצת השוואה לדיון ביהודי אירופה מוסיפה ממד חשוב לדיון בחקר חי היום־יום היהודיים.

תקוותנו היא שהמאמרים בגיליון הנוכחי יהיו סנונית ראשונה למחקרים נוספים של קבוצת המחקר שלנו בעתיד. אנו גם תקווה שהצלחנו להראות את התועלת הטמונה בשיתוף פעולה מחקרי רבת־תחומי להבנת חי היום־יום של היהודים באירופה בימי הביניים והאינטראקציות השגרתיות שהתנהלו ביניהם לבין שכניהם הנוצרים.